

'מְפִי עוֹלָלִים וְיִנְקִים יִסְדָּתָ עֵז': כיצד תרמו ילדי הגן בירושלים להפצת הלשון העברית

צפורה שחורי-רובין

בנוגע להפצת שפתנו בקרב עמנו, נוכל לומר מבל' כל הגזמה,

כי 'גן-ילדים עברי' אחד פועל יותר מהרבה בתי ספר.

(דוד ילין, תרס"ג 3091)

מבחינה זו של השלטת הדיבור העברי במשפחה, גדול כוחו

של גן הילדים מכוחו של בית-הספר.

(יוסף עזריהו, תשי"ד 4591)

זכותן ההיסטורית של גננות חלוצות

בימינו לא תיתכן מערכת חינוך מתוקנת שלא תכלול במסגרתה גני ילדים, אך לא זאת הייתה המציאות בסוף המאה התשע עשרה, בעת שראשוני החלוצים הגיעו לארץ ישראל. החינוך העברי החל בראשון לציון בשנת תרמ"ח (1887) בראשון לציון, מושבת החלוצים בני העלייה הראשונה. שנה זו מציינת את פתיחתו של בית ספר עברי במושבה, והראשון בארץ ששפת הוראתו עברית. אחת עשרה שנים לאחר מכן, בשנת תרנ"ט (1898), פתחה אסתר שפירא במושבה גן ילדים עברי ראשון בארץ, 'כדי להקנות את השפה העברית לילדים ולהקל על בתי-הספר עבודת הלימוד'¹, והייתה לגננת העבריייה הראשונה בארץ.

גן ילדים באותם ימים היה חידוש. הייתה זו מסגרת חדשה ויחידה במינה בארץ במטרותיה ובתפיסותיה החינוכיות. אחדים מתפקידיה של גן הילדים היו הנחלת הלשון העברית, שמירה על בריאות הילד, הדרכת אימהות, הזנת תלמידים וכן טיפול בבעיות שונות שנבעו מקשיי החיים בארץ: מחלות מידבקות, תת-תזונה ותנאי היגיינה וסניטציה ירודים. בגן אפשרו לילדים רבים בני שלוש עד שש, לראשונה בחייהם, לשחק ולטייל, לשיר ולרקוד, להקשיב לסיפור ולשיר, והכול בשפה העברית. היטיבה להגדיר זאת יהודית אייזנברג-הררי, הגננת הראשונה של רחובות: 'התפקיד האחראי, ואפשר הקשה ביותר בחינוך, נפל בגורלן של הגננות, ואם זכינו ושפתנו מדוברת בפי ילדינו ובפי המוני-ישראל, הרי שלא מועט בהישג זה חלקן של הגננות'².

פרופ' צפורה שחורי-רובין מלמדת במכללה האקדמית לחינוך על שם קיי בבאר-שבע. תחום מחקרה העיקרי הוא היסטוריה של נשים ומגדר במאה ה-19 ובמאה ה-20. המאמר הופיע בפרסום ראשון בתוך: אלי שילר (עורך), מצפת לירושלים: ספר שושנה הלוי, אריאל, ירושלים 2010, עמ' 57-67, ומובא כאן בשינויים קלים.

1 ר' נאמן, יומנה של גננת ותיקה, בהוצאת המחברת, תש"ד, עמ' 41.
2 י' הררי, אישה ואם בישראל, תל-אביב תשי"ט, עמ' 441.

הגננות הראשונות פעלו בלא לאות והשקיעו רבות בפיתוחו של הגן העברי, שהיה לאחד הגורמים המרכזיים והחשובים בביסוס ההשכלה והתרבות. הן הניחו את היסודות להקמת מפעל חינוכי עברי, שהיה בסיס לצמיחת דור עברי חדש בריא בגופו ובנפשו, וזירז את הקמתה של רשת גני ילדים עבריים בכל רחבי הארץ.

גן ילדים טיפוסי בראשית המאה העשרים

תמורות בחינוך בארץ ישראל

החל מאמצע המאה התשע עשרה חלה בירושלים התעוררות בתחומי החינוך וההשכלה. נוסדו בתי ספר ציבוריים מודרניים לבנים ולבנות, שבהם למדו לראשונה לימודי חול לצד לימודי קודש. היו אלה ניצנים ראשונים של מוסדות חדשים, ששאפו להנחיל השכלה כללית, למורת רוחם של החוגים הדתיים הקיצוניים, שהתנגדו לכל חידוש. החינוך הלאומי המודרני, שקיבל תנופה עם בוא העלייה הראשונה, לונה במחלוקות בקשר לאופיו וללשון הלימוד והדיבור בבתי הספר. בירושלים החלו מתגבשים חוגי משכילים צעירים, שנטלו חלק בפעילות ציבורית חינוכית, ונתקלו אף הם בהתנגדות עזה מצד הממסד הרבני. הפעילות והאווירה שיצרו מוסדות החינוך החדשים, התפתחות העיתונות העברית, שראשיתה בשנת 1863, ופעילותה להפצת השפה העברית, בישרו על שינוי ערכים בחברה הירושלמית ועל תקופה חדשה בחיי היישוב בכלל.³ בתקופה הנדונה טרם הוקמו בירושלים מוסדות חינוך לגיל הרך. ההורים נהגו לשלוח את ילדיהם הרכים ל'חדר' או ל'מאייסטרות', נשים ספרדיות שהשגיהו על ילדים בני שלוש ומטה תמורת שכר, שעה שהאימהות טרחו בעבודות ביתן או שיצאו לעבודה לסייע בפרנסת המשפחה. בשנת 1896 הוקם גן ילדים דובר אנגלית בבית הספר אוולינה דה-רוטשילד, שנוהל בידי גננת גרמנייה נוצרייה. הקמת גני ילדים הייתה צורך השעה, כפי שאמר אפרים כהן, יליד ירושלים ומנהל בית ספר למל: 'אין מקום הזקוק לגני-ילדים כירושלים'.⁴

3 י' בן-אריה ואחרים (עורכים), פרובינציה באימפריה מיזדררת. תל-אביב 1980, עמ' 70-76.

4 א' כהן-רייס, מזכרונות איש-ירושלים, ב, ירושלים 1967, עמ' 218 (להלן: כהן-רייס).

איך נפתח הגן הראשון בירושלים

בשנת 1903 נוסד גן ילדים ראשון דובר עברית בירושלים, שהוקם ביוזמתם של דוד ילין, ישעיהו פֶּרְס ואפרים כהן. שלושתם היו מורים בבית ספר למל, שנוסד בשנת 1857 וריכז בתוכו את טובי המורים. למדו בו תלמידים בגילאים שונים, אך בליל השפות שבפיהם וההבדלים בנימוסים ובהליכות שספגו בבית הוריהם היקשו על עבודת המורים. ההוראה הייתה תחילה בעברית ובגרמנית, ואחר כך בעברית בלבד: 'הכל הבינו, שבלי גן-הילדים, יסוד-היסודות של החינוך והטפול בילדים - לא יבנה גם בית-הספר. הבינו זאת המורים, הבין הקהל'.⁵

הדחיפה המכרעת למימוש התוכנית ניתנה בידי דוד ילין וישעיהו פרס, כאשר ילדיהם הגיעו לגיל ארבע. הגננת הירושלמית אסתר רבינוביץ-איש שלום סיפרה בזיכרונותיה, כי 'ראשוני התלמידים היו בני היוזמים להקמתו - עצמם: אבינעם ילין, חיה פרס, בנות בן-יהודה, מיוחס וכו'. היה זה הגרעין אשר שלח שרשים ועלה וצמח. ומכאן החל החינוך בשפה העברית מגיל רך'.⁶

דוד ילין

ישעיהו פרס

אפרים כהן

תוכניתם של ילין ופרס נחשבה בזמנה כנועזת ביותר, שכן מוסד חינוכי חדש זה לא היה עדיין נפוץ בארץ, למעט חמישה גנים. השניים הראשונים בהם, בזיכרון יעקב ובירושלים, לא התנהלו בעברית, בעוד שלושת האחרים, בראשון לציון, ביפו וברחובות, היו גנים עבריים. באירופה הוקמו גני ילדים החל מאמצע המאה התשע עשרה, הראשון בהם על ידי הפדגוג הגרמני פרידריך פרבל (1852-1782). פרבל יסד גן ילדים בגרמניה בשנת 1837, שנחשב הראשון בעולם. רעיון גן הילדים התפשט לאירופה ומצא קרקע פורייה באיטליה, הולנד, צרפת, אנגליה ובארצות הברית. לארץ ישראל הוא הגיע בשנת 1892 עם פתיחת גן הילדים הראשון בזיכרון יעקב, אשר התנהל בצרפתית.⁷

גן הילדים שביקשו ילין, פרס וכהן להקים שיקף בעיקר את מגמתם של המשכילים הירושלמים ואת שאיפתם ליצירת שינוי מהותי בחינוך בגיל הרך: הקמת מוסד חדש שינחיל לילדים את הלשון העברית, שטרם הייתה לשפה מדוברת ביישוב, ועל ידי כך 'מתחיל הילד לדבר עברית,

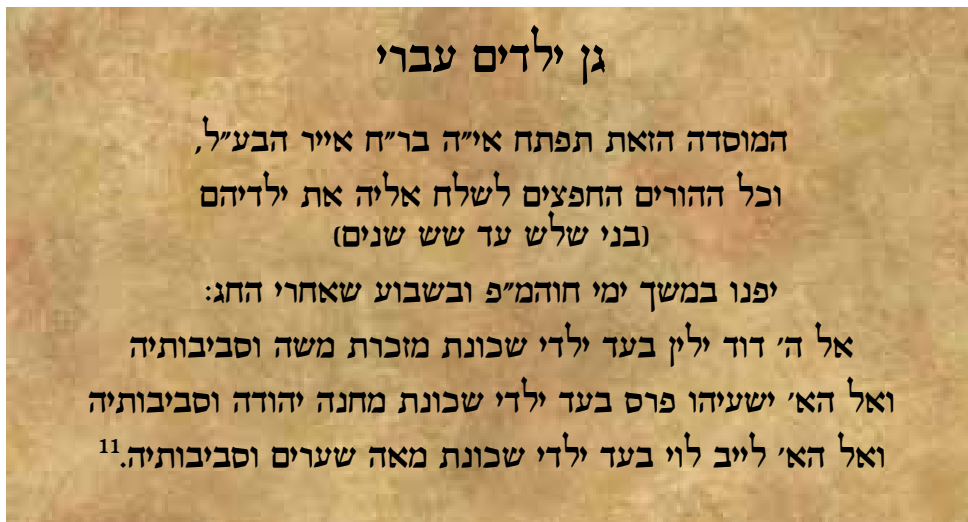
5 ט' חסקינה, התפתחות הגן לאחר המלחמה, בתוך ד' קמחי (עורך), ספר היובל של הסתדרות המורים בא"י תרס"ג-תרפ"ח, ירושלים תרפ"ט, עמ' 185.

6 מכתב אסתר רבינוביץ-איש שלום אל אביעזר ילין, [1963], ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה ע"ש אביעזר ילין, 5.61/2942 (להלן: אח"י).

7 צ' שחורי-רובין, 'גננות עבריות בתקופת העלייה הראשונה והשנייה', דור לדור, יט (תשס"ב), עמ' 115-491.

ומכניס את הלשון לתוך הבית. וכשבא הילד אחר כך אל בית-הספר פטור כבר המורה מלמוד ראשית הדבור, וההוראה היא נורמאלית.⁸

ילין, פרס וכהן הכירו את 'תורת פרבל'⁹ מתוך הספרות הפדגוגית ותכננו ליישמה בגן הילדים שיקימו. גננות בעלות הכשרה מקצועית לא היו בארץ, וגם האמצעים הכספיים להקמת מוסד חינוכי לא היו ברשותם. הם פנו, על כן, ללשכת בני ברית, שמורי בית ספר 'למל' נמנו עמה, וביקשו לזום הקמת גן ילדים. הלשכה נענתה בחיוב להצעה והקציבה את 500 הפרנקים הראשונים לייסוד הגן ולאחזקתו, ואף התחייבה לכסות את הגירעון, אם יהיה כזה. חברת 'העזרה' בברלין הקצתה תמיכה קבועה של 1,500 פרנקים לשנה, ועד 'חובבי ציון' באודסה וחברת 'למען ציון' שבפרנקפורט תמכו ב-500 פרנקים כל אחד.¹⁰ לשכת בני ברית מינתה ועד בן שלושה חברים, המורים דוד ילין וישעיהו פרס והסוחר אריה לייב לוי, כאחראים על המוסד. הם שכרו בית בשכנות ללשכת בני ברית, הודיעו בעיתון השקפה על פתיחת הגן והזמינו הורים לבוא ולרשום את ילדיהם:

דוד ילין פנה אל אלישבע גיסין מפתח תקווה, שהוסמכה להוראה במשך שנה תמימה (1900) בגנה של אסתר שפירא בראשון לציון, והזמין אותה לבוא לירושלים ולנהל את גן הילדים. במשך כל תקופת שהייתה בירושלים התגוררה בביתו של דוד ילין, שפרש עליה את חסותו, והיא אף נועצה בו בנושאים לשוניים. שלוש נערות, בוגרות בית הספר על שם אוולינה דה-רוטשילד, שהעברית הייתה שגורה בפיהן, נתמנו כעוזרות.

8 צ' שארפשטיין, החינוך בארץ ישראל, ניו יורק תרפ"ח, עמ' 35.

9 תורתו של פרבל מבוססת על תוכנית לימודים שבמרכזה פעילות עצמית של הילד, מרוכזת סביב הילד ומבוססת על ניסיון הילד, על הבעה עצמית ספונטנית, על עניין, משחק ויוזמה חופשית. ג"ס ברובאכר, בעיות החינוך בהתפתחותן ההיסטורית, א, תל-אביב 1965, עמ' 28-30.

10 א"מ לונץ, לוח ארץ ישראל לשנת התרס"ה, שנה עשירית, ירושלים תרס"ד, עמ' 168.

11 'גן ילדים עברי', השקפה, שנה ד, גיליון כה, יג ניסן תרס"ג, 10.4.1903, עמ' 209.

אלישבע גיסין, הגנת הראשונה של ירושלים

מטרותיו של גן הילדים

מטרות גן הילדים העברי הראשון בירושלים, כפי שנקבעו בידי מייסדיו היו: 1. 'ללמד תפילה וברכות למען יהיו הילדים נאמנים לדת ולתורה'; 2. להקל על האימהות הירושלמיות בחינוך ילדיהן כאשר העבודה בביתן או מחוצה לה מונעות מהן לעשות זאת; 3. למנוע מהילדים להתגולל באבק ובאשפה בחצרות וברחובות ללא השגחה, ובכך למנוע התדבקות במחלות העיניים והעור; 4. לקבץ הילדים במקומות מרווחים וללמדם תורת הקריאה, לשעשעם ולענגם; 5. ללמד את הילדים עברית, הלשון הקדושה.¹²

חשיבות גדולה הייתה לגן הילדים בירושלים - 'עיר שיישובה הישן נלחם בחדש בכל האמצעים'.¹³ ואכן, ייסודו נתקל בהתנגדותו העזה של הציבור החרדי בעיר - קנאי ירושלים, מתנגדי החינוך המודרני. שני בתי הדין האשכנזים, הפרושים והחסידים, פרסמו 'מודעה ואזהרה' שהודבקו בחוצות העיר. הם אסרו על שליחת ילדים לגן, כי 'לא באו המייסדים להמלך ולשאול רשות, אך זאת נדע כי הגן הזה לא יגדל פרי קודש הלולים, ויסיר את לב הילדים מת"ל [מתורה לשמה] ללכת בדרכים עקלקלות'.¹⁴

12 ד' ילין, כתבים נבחרים, א, ירושלים תרצ"ו, עמ' 188 (להלן: ילין).

13 צ' שרפשטיין, תולדות החינוך בישראל בדורות האחרונים, ד, ירושלים תשכ"ה, עמ' 64 (להלן: שרפשטיין).

14 א' בן יהודה, 'האסור על גן הילדים העברי', השקפה, שנה רביעית, גליון כז, כו ניסן תרס"ג, עמ' 1.

ילין, פרס ולוי הגיבו במכתב שפורסם בעיתון השקפה ובו הסבירו את מהותו ומטרותיו של המוסד. הפרסום שכנע הורים רבים לרשום את ילדיהם לגן, ובראש חודש אייר תרס"ג נפתח גן הילדים העברי הראשון בירושלים. הגן מנה בראשיתו 70 ילדים - 'שבעים-הנפש החלוצים הקטנים הראשונים לשפת קדשנו'.¹⁵

15 ילין, עמ' 190.

התפתחות הגן הראשון

הגן הוקם בסביבת שכונת מחנה יהודה, בבית רחב מידות בן שישה חדרים ומסדרון גדול, שופע אור ואוויר, מוקף עצים וחצר רחבת ידיים זרועה אבנים קטנטנות. דוד ילין הפליג בשבחו של המקום: '... בית גדול ונהדר העומד במקום היותר גבוה, וסביבו גן ושדה רחב ידים מאד, מספר הילדים עלה עד לשבעים, מלבד רבים אשר לא היתה יכלת עוד לקבלם'.¹⁶ הגנת אלישבע גיסין תיארה את היום הראשון בגן: 'יום פתיחת הגן הגיע. מכל השכונות הקדושות ומכל העדות, אשר ירושלם נתברכה בהן, נוהרות אימהות מובילות תינוקותיהן אל גן הילדים'.¹⁷

גן הילדים שהתנהל על טהרת הלשון העברית, ביקש להנחיל את השפה העברית לילדים, כהכנה לבית הספר ששפת ההוראה בו הייתה עברית. כפי שציין אפרים כהן: 'מה גדול תפקידם של גנה"י בחנכם ובהכשירם את ילדיהם בשפה משותפת לביה"ס המחכה להם'.¹⁸ בבואם לגן דיברו הילדים כל אחד בשפת אמו, הרגליו, תרבותו ועולם מושגיו. בליל לשונות נשמע בגן, וכדי לאחד את הילדים לקבוצה הומוגנית וליצור קשר ביניהם, היה הכרח ללמדם עברית. בתוכנית הלימודים שילבה הגנת מקצועות שונים כזמרה, מחול ומשחק, ציור ובנייה. הלימודים התנהלו בעברית, והיה בכך 'משום קבוץ-גלויות בזעיר-אנפין בתתו כפי התינוקות שפה אחת, ובחברו אותם לבני עם אחד - זו הפעם הראשונה בודאי מאז הורחקנו מעל אדמתנו'.¹⁹

השמועה על גן ילדים המתנהל בעברית עשתה לה כנפיים בכל קצווי העיר ומצאה את ביטוייה גם בעיתונות התקופה. הורים רבים פנו מעל דפי השקפה למייסדי הגן והפצירו בהם לפתוח גנים נוספים: 'כמו שכבר נוכחנו לדעת במשך הזמן המועט שהמוסדים האלה קיימים, כי כל תלמידי הגן מדברים בעברית, שרים בעברית, מתקוטטים בעברית וצוחקים בעברית. והקטנים האלה, כשיגדלו, יהיו בטח עברים נאמנים לעמם, לדתם, לשפתם ולארצם. [...] אני מבקש מכם, המתחיל במצווה אומרים לו גמור'. אתם החילתם את המפעל הזה, אתם פלוהו'.²⁰

אט אט חדר הרעיון לתודעת הציבור. אורחים רבים נזדמנו למקום והתפעלו מהעובדה שילדים מדברים עברית. אחד מהמבקרים אף פרסם דברי הלל ב'השקפה' ותיאר 'בדברים חמים את הרושם החזק שעשו עליו סדרי הגן ודרכי הלימוד, והעליזות והחיים הנשקפים מעיני הילדים הקטנים וקול הדבור העברי הממלא את חללו של העולם הקטן הזה'.²¹

השפעת הגן על סביבתו

גן הילדים בירושלים תרם לעיצוב דמותו של בית הספר העברי. ילדי הגן שרכשו את השפה העברית, והמשיכו בלימודיהם בבית ספר 'למל', הביאו לביטול השימוש בגרמנית בכיתות א-ב. אך בכך לא סגיי: הילדים החלו להחדיר את העברית גם בביתם. ישעיהו פרס מעיד: 'הילדים הקטנים, שבילו את כל היום בחדרים מרווחים מלאי אור ואוויר ורכשו לעצמם את השפה העברית במשחק ובשירה, נטעו את השפה בבית הוריהם. האמהות והאחים הגדולים הסתגלו בהכרח

16 ילין, עמ' 189.

17 א' גיסין-שרויט, זכרונות (תרס"ג), גננו, חוברת ב-ג (סיון תר"פ), 132-133.

18 כהן-רייס, ב, עמ' 255.

19 ח' פינסוד-סוקניק, 'התפתחות גן-הילדים העברי בארץ', בתוך ד' קמחי (עורך), ספר היובל של הסתדרות המורים תרס"ג-תרפ"ח, ירושלים תרפ"ט, עמ' 161.

20 א' אלמאליח, אגרת פתוחה, השקפה, שנה ת, גליון סד, ד סיון תרס"ז, 17.5.1907, עמ' 3.

21 א' מני, השקפה, שנה רביעית, גיליון לו, כד סיון תרס"ג, עמ' 275.

לקטנים ולמדו לדבר אתם בשפתם הם.²² ילין מוסיף כי בזכות הפרופגנדה הזאת שהילדים הקטנים בעצמם עושים לרעיון הזה,²³ למדו גם ההורים את הלשון העברית.

גן הילדים העברי הראשון בירושלים - 1903 - מימין: הגנת אלישבע גיסין
המקור: הד הגן, שנה ב, ה-1 (תרצ"ז), עמ' 43

חלקן של האימהות-החלוצות, בנות העלייה הראשונה, בחידוש השימוש בשפה העברית בשלהי המאה ה-19, כחלק מרעיון התחיה הלאומית, היה שולי ומצומצם, שכן הן לא זכו לחינוך עברי. בבואן ארצה שימשו האימהות-החלוצות בדרך כלל כעקרות בית, 'עזר כנגד', ללא מעורבות בפעילות ציבורית. הן הסתפקו בד' אמות ביתן, עסקו בעבודות הבית, בטיפוח המשפחה ובגידול ילדיהן בלשון גלותן.²⁴ כך קרה אפוא שהצברים הראשונים התחנכו במסגרת המשפחה בלשון זרה, ורק כאשר החלו לבקר בגני הילדים למדו עברית ומהם למדו האימהות. על פי עדותה של איטה ילין, ילדיה שלמדו בגן הילדים העברי הראשון בירושלים, הם שהכניסו את העברית הביתה, והודות להם התחילה לדבר עברית: 'שפת הדבור בביתי היתה עפ"י רוב השפה האידית, עד שנוסד גן הילדים הראשון בירושלים, וילדי הצעירים היו הראשונים במבקרו. ילדי הצעירים דיברו בשוכם מהגן רק עברית, ואנכי ניסיתי לדבר אתם גם כן בשפתנו, והצלחתי'.²⁵

22 י' פרס, אלה תולדות בית הספר להאציל לבית למל בירושלים, ירושלים תרצ"ו, עמ' לב.

23 ילין, עמ' 190.

24 א' בר-אדון, 'האימהות המייסדות' ומנת חלקן בתחייה העברית בהתהוותה (1882-1914), לשון ועברית, 3 (איר תש"ן), עמ' 5-25.

25 א' ילין, לצאצאי, ב, ירושלים תשמ"ה, עמ' 81.

איטה ילין ונכדה יהושע ילין (בעבר מורה לעברית)

הגנת הירושלמית אסתר רבינוביץ-איש שלום כתבה: 'שמחת ההורים היתה רבה בשוב הילד הביתה ושיר עברי בפיו, וצלצל השפה, אם כי בגמגום בתחילתו, החל להשמע בחוצות ירושלים לשמחת רבים וטובים. ירושלים נעורה, ואנחנו בין המתעוררים'.²⁶

אסתר רבינוביץ-איש שלום
בוגרת בית הספר לגנות בירושלים, 1912

תושב ירושלים סיפר בהשקפה על ביקור בבית חברו, שם הופתע לראות את ילדתו בת השנתיים ושלושה חודשים, תלמידה בגן העברי, 'מדברת רק עברית ושרה שירים יפים מאד, ולא זו בלבד שהיא לומדת בעצמה בגן הילדים לדבר עברית אלא שבשובה הביתה היא מלמדת את הוריה מה שהיא יודעת לדבר או לשיר, ואם חלילה לא יקשיבו בקולה אז היא מתחלת לבכות ואינה אוכלת בשום אופן עד שמתחילים לדבר אתה בעברית ומבטיחים לה ג"כ להבא לדבר עמה בעברית.

26 תיק אסתר רבינוביץ, אח"י, 5.61/2942.

כמה התענגתי מהמראה הזה!²⁷ ישעיהו פרס סיפר, כי הוא נהנה הנאה מרובה בהציצו בשבת בבוקר מבעד חלונות ביתו אל הרחוב, לראות יהודי לבוש קפוטה שחורה וחבוש שטריימל, ההולך ממאה שערים לבית התפילה, והוא משוחח עברית עם ילדו הקטן ההולך אתו.²⁸ כך, במקרים רבים, למדו ההורים את השפה מצעירי ילדיהם והתאפשר לילדים הקטנים, שלא שמעו עברית בביתם, לספוג את הלשון העברית בגן הילדים.

התפשטות רעיון הגן בארץ

הצלחתו של הגן הראשון בירושלים הביאה לפתיחת שני גנים נוספים בעזרתה של חברת 'העזרה': באייר תרס"ד (1904) נפתח גן שני סמוך לשכונת מאה שערים, ובשנת תרס"ו (1906) גן שלישי בעיר העתיקה. בירך על כך אפרים כהן: 'עם ייסוד שני גני ילדים בחלקים שונים של העיר באה שעת הפדות לילדי-ישראל בעה"ק [=בעיר הקודש]'.²⁹ בשנת 1906 מנו שלושת הגנים 561 ילדים וילדות. וחלוקת הרכבם הצביעה על מגוון העדות מהן הייתה מורכבת אוכלוסיית ירושלים: אשכנזים 43.3%; ספרדים 31.1%; תימנים 7.66%; גורגים 6.7%; פרסים 5.5%; מערבים 5.0%; סורים 2.2%.³⁰

מטרתו המרכזית של גן הילדים, מאז הקמתו בראשון לציון בשנת 1898, הייתה להנחיל את הלשון העברית. ארץ ישראל הייתה והינה ארץ קולטת עלייה. בכל גלי העלייה, לפני הקמת המדינה ולאחריה, הגיעו למערכת החינוך הקדם-יסודי אלפי תלמידים, שדיברו בלשונות ארץ מוצאם. גן הילדים תרם תרומה נכבדה להפצת הלשון העברית בקרב תלמידיו, והם העבירו להוריהם. כפי שכתבה אלישבע גיסין: 'הגן הכניס את השפה לתוך הבית'.³¹ לא רק בראשית היווסדו אלא גם בשנים הבאות, כאשר עולים רבים נקלטו בארץ, בעיר, בכפר, במעברות וביישובי העולים, חזרה ונשנתה התופעה של ילדי גן המלמדים את הוריהם את שפת האם. במלאת מאה שנה להיווסדו של גן הילדים העברי הראשון בראשון לציון, כתב גדעון לוי, שעסק במחקר שיטות העבודה בגן הילדים, כי מדינת ישראל היא מדינה יחידה בעולם בה הילדים מלמדים את הוריהם את שפת האם.³²

נסיים בדברי אברהם שלונסקי, הקולעים לענייננו. שלונסקי טען שאצל הגוים, מפי קשישים וישישים מתייסד עוז לשונם של עוללים ויונקים. אך אצל עם ישראל התהליך הפוך: 'אצלנו הילדים מלמדים עברית את סבתא ואמא. הם שהעשירו אצלנו את לשון ההורים, נתנו להם מילים, ניבים, סגנון-דיבור'.³³

27 י' פרחי, שאלה למיסדי "גן הילדים", השקפה, שנה ז', גיליון כא, כא כסלו תרס"ה, 29.11.1904, עמ' 5.

28 י' פרס, מאה שנה בירושלים, ירושלים 1964, עמ' 111.

29 כהן-רייס, ב, עמ' 218.

30 שרפשטיין, עמ' 66-67.

31 א' גיסין-אפרתי, 'זכרונות גננת ותיקה', הד הגן, שנה ב, ה-ו (תרצ"ז), עמ' 77.

32 ג' לוי, משימת גן הילדים: מאה שנה לגן-הילדים העברי - 50 שנות גן-ילדים במדינת ישראל, הד הגן, א (אלול-תשרי תשנ"ט), עמ' 18.

33 א' שלונסקי, ילקוט אשל, תל-אביב 1960, עמ' 159, 161. תודתי לד"ר עדית שר שהסבה את תשומת לבי לספר זה.